

VRIJEDNOSNE OSNOVE NASTAVNOG PLANA I PROGRAMA U ŠKOLSKOM SISTEMU BRČKO DISTRIKTA BiH

SAŽETAK: Školski sistem Brčko distrikta BiH jeste jedan od školskih sistema u BiH koji je po svojoj profilaciji, strukturi, načinu upravljanja promjenama (međunarodna supervizija) i originalnosti najotvoreniji i najizloženiji promjenama koje nazivamo Evropska dimenzija obrazovanja.

U takvim uslovima javlja se višestruka potreba vrijednosne analize nastavnog plana i programa kao i promjena uopće, kako bi se išlo u susret promjenama, ali i sačuvala vlastita autentičnost i posebnost.

Prikazan mogući model jedne takve analize u ovom radu odnosi se na vrijednosne osnove nastavnog plana i programa u školskom sistemu Brčko distrikta BiH.

KLJUČNE RIJEČI: nastavni plan i program (NPP), vrijednosti, vrijednosne orijentacije, programski sadržaji, ishodi, znanje, sposobnosti, aktivnosti učenika, evropska dimenzija u školama.

1. Uvod

Školski sistem BD BiH samostalan je i jedinstven za ustanove koje je osnovao Distrikt, koje obezbjeđuju „takvo obrazovanje, a održavaju multietnički sastav distrikta i njegovu multietičnost u programu i sadržaju svoga rada“ (Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama u BD BiH, april, 2008. god. čl. 3.).

Multietičnost kao okvirna vrijednost ovog školskog sistema, po čemu je on jedinstven u BiH, pretpostavlja i druge standardne vrijednosti kao zasnovanost na vrijednostima i principima savremene nauke, tehnologije, umjetnosti i kulture, efikasnih vrijednosti, vrijednosti i svijesti o zdravlju i zaštiti životne okoline, vrijednosti tradicije, ali istovremeno upoznavajući vrijednosti drugih, poštujući različitosti, njegovanje tolerancije, solidarnosti i sl.

Nastavni plan i program svakog školskog sistema, pa tako i Nastavni plan i program u Brčko distriktu uređen je na određenim vrijednostima i vjerovanjima, pogledima, odnosno tzv. skrivenim nastavnim planom i programom (hidden curriculum), što će biti predmet rasprave u ovom radu.

Da bismo mogli odgovoriti na postavljeni zadatak potrebno je, ukratko, osvrnuti se na strukturu vrijednosnog sistema tako što bi se uočavala povezanost predložene, a potom i mogućnost prihvaćene i cijenjene ideje u Nastavnom planu i programu kao vrijednosnom osnovu njegova postojanja. Kada se raspravlja o društvenim fenomenima, a obrazovanje jeste jedan od njih, opravdanije je govoriti o vrijednosnom sistemu i vrijednostima nego o vrijednosnim orijentacijama koje su po svojoj etilogiji više pripadajuće ličnosti nego društvu. Takvu distinkciju su prvi kod nas uradili Rot i Havelka 1973. godine, koji pišu: „Možda bi se vrijednosne orijentacije mogle razlikovati od vrijednosti po tome što bismo pod vrijednosnim orijentacijama podrazumijevali opšte principe ponašanja i djelovanja u vezi sa određenim ciljevima čijem se ostvarenju teži i koji se manifestuju u raznim oblicima aktivnosti. Pod vrijednostima mogli bismo podrazu-

* dervabajric@yahoo.com

mijevati, prije svega, prihvaćane i cijenjene ideje o društvenim odnosima koje nastojimo da ostvarimo" (prema Čokorilo; 2003: 22). Dakle, nastavni plan i program kao značajan dokument koji sadržajno, po nastavnim predmetima, više ili manje, nudi vrijednosnu osnovu, koju učenici prihvatajući i usvajajući manifestuju svoje vrijednosne orijentacije, predstavlja kontekst profila školskog sistema u kojem se realizuje. U tom smislu, nastavni plan i program sa sadržajnom vrijednosnom osnovom i vrijednosnim orijentacijama učenika kao očekivanim ishodom njegove realizacije je interakcija ideje i ponašanja kao koncepta učenja.

2. Mogući teorijski obrazac analize vrijednosne osnove NPiP

Vrijednosti i vrijednosne orijentacije, iako značajno proučavane, naročito u psihologiji, pedagogiji, filozofiji, ekonomiji i sl., nisu u dovoljnoj mjeri ostavile traga, kao aksiološka dimenzija u proučavanju školskih sistema i NPP. Kako bi ovo područje moglo, u tom smislu, da se koristi, pokazuje sjajan primjer brošure *Evropska dimenzija u NPiP: Švajcarski primjer*.

Ključni momenat u pojmu vrijednosti je uvjerenje, ideja, koncepcija o poželjnom (poželjni ciljevi, stanja i odnosi). Autokracija kao značajan čimbenik u složenoj etiologiji vrijednosti koja je naročito vidljiva u psihologiji ličnosti, razvojnoj, pedagoškoj i socijalnoj psihologiji, omogućava shvatanje da vrijednosti nisu samo objektivno date (sadržaji i ishodi NPP) nego i subjektivno preuzete (vrijednosni okvir, ponašanje i egzistencije ličnosti učenika). U ovom, relativno kratkom eseju, nije nam cilj komparativna analiza različitih teorijskih pristupa vrijednostima i vrijednosnim sistemima, nego prikaz jedne teorije o vrijednostima kao mogućeg obrasca pri analizi NPP.

Naime, čini nam se prihvatljivom za tu svrhu Švarcova teorija osnovnih ljudskih vrijednosti. Šalom Švarc (Sholom Schwartz) sa Jevreskog univerziteta u Jerusalemu, na konferenciji u Briselu, 25. novembra 2003. godine, predstavio je svoju teoriju o vrijednostima. Njegova teorija interesantna je i po tome, jer je rezultat obimne studije urađene u 68 zemalja, na ukupnom uzorku od 75000 ispitanika. Treba napomenuti da se navedena teorija u mnogim segmentima prepliće sa ranije poznatim teorijama M. Rokeach, 1973, Hpleman i de Moor 1994, Nilliams 1968, D. Pantić, naročito u shvatanjima:

- da su vrijednosti vjerovanja povezane sa posljedicama, te subjektivno preuzete i aktivirane ispoljavaju se i određenim osjećajima;
- vrijednosti kao standardi i kriteriji;
- vrijednosti su određene u zavisnosti od njihovog međusobnog značaja;
- akcije kao reakcije na vrijednosti, uglavnom se odvijaju pod uticajem više od jedne vrijednosti.

Specifičnosti Švarcove teorije imaju izvor u mišljenju:

- da vrijednosti motivišu izbor ponašanja;
- opravdavaju ponašanje u prošlosti;
- služe kao standardi za vrednovanje ljudi i događaja (u tom smislu vrijednosti objašnjavaju naše stavove);
- vrijednosti upravljaju našom pažnjom i oponašanjem.

Sušтина koncepta Švarcove teorije osnovnih ljudskih vrijednosti je u tome da se sisitem vrijednosti (kao društveni izraz) i vrijednosnih orijentacija (kao okvir internaliziranog ponašanja) može prikazati kao sklop deset motivacionih vrijednosnih tipova i to:

- samousmjerenje,
- stimulacija,
- hedonizam,
- konformizam,
- tradicija,
- dobronamjernost,
- postignuće,
- moć,
- sigurnost i
- univerzalizam.

Mislamo da je ispravno razmišljati i željeti da navedeni standardni sklop vrijednosti (pogotovo iz razloga na kojem uzorku je dobijen) bude mogući obrazac analize NPiP, i to sa aspekta vrijednosti njegovog sadržaja kao društvenog izraza „što učiti“ i vrijednosnih orijentacija kao definisanih ishoda prioriteta ponašanja učenika. Ovo je bitno, tretirajući NPiP kao osnovni školski dokument u jednom školskom sistemu. Još je važnije ako se isti koncept primijeni u pripremi za nastavu kao funkcionalnom izrazu nastave koju želimo.

Operacionalno određenje navedenih vrijednosti kao instruktivne mogućnosti analize NPP može imati sljedeću formu:

Red	Vrijednosti i sadržaji koji ih određuju	Programski sadržaji	AKTIVNOSTI UČENIKA				
			Znanje i razumijevanje	Sposobnosti	Aktivnosti učenika	Ponašanje učenika	Očekivane vrijednosne orijentacije
1	<i>*Samousmjerenje i nezavisnost kroz aktivnosti – biranje, stvaranje, istraživanje.</i>	Nastavnici treba da u skladu sa određujućim ciljevima prepoznaju (po predmetima) sadržaje koji omogućavaju biranje, stvaranje, istraživanje.	Indikatori: – znati; – imenovati; – razlikovati; – razumjeti; – zaključiti; – uvidjeti kauzalne veze i sl.	Istraživanja, prepoznavanje bitnog od nebitnog (Suzić) traženje ideja, provođenje jednostavnih posmatranja, upoređivanja, izvođenje oglada, te poređenje svojih predviđanja sa stvarnim rezultatima.	Izmene svoja interesovanja, pokazuju sklonost za rad u grupi (pri čemu formiraju željenu grupu), pokazuju aktivnosti interakcije u grupi i između grupa, formiranje stavova uvjerenja sudova i sl. učenički ogled praktičan rad usmeno i pisano izvještavanje i sl.	Učenici ispoljavaju vrijednosti i stavove prema sebi samima, drugima, odnos prema predmetu, nastavniku, učenju i sl., a sve to kroz organizovane i osmišljene aktivnosti u vidu prikaza, komentara, prezentacije, dijaloga, debate, radionice, esaje, crteže i šeme, slike, plakate i sl.	Kreativnost, sloboda, nezavisnost, radoznalost, određenje vlastitih ciljeva.
2	<i>*Stimulacija – radoznalost i pobuđivanje novina, izazovi.</i>	Nastavnik treba da prepoznaje i bira sadržaje ili dijelove sadržaja koji su uslovljeni načinom učenja učenika. Nastavnikovo vođenje kroz programske sadržaje, koji sami po sebi stimulišu aktivnost učenika, osnova je ove vrijednosti koja može biti jedna od načina realizacije NPiP.	Pitanja, vlastito mišljenje, simulacije, misaone konstrukcije, rasprave, spremnost na pokušaje i pogreške, ali nužno obezbijediti koherentnu istinu u koju se ne sumnja, ili ako je bilo sumnje da učenik vlastitim kognitivnim aktivnostima dođe do istine.	Dekompozicije i rekonstrukcije, pokazivanje sposobnosti iznalaženja argumenata kojima se prati razlika između objašnjenja i razumijevanja.	Dijalog, polemika, nova ideja i usmjerenost na istu, dramatizacija, identifikacija ciljeva, strukturiranje koncepta mišljenja.		Hrabrost, orijentacija ka iznenađenjima, orijentacija da se radi više različitih stvari u životu, rizik kao orijentacija i sl.

3	*Integrativizam Razumijevanje, procjenjivanje, tolerancija, briga za prirodu i blagostanje svih.	Integrativni sadržaji (priroda, društva, matematika, materijeg jezika i sl. Sadržaji treba da izazivaju međupredmetnu korelaciju.	Razumijevanje i povezanost različitih sadržaja sa istom porukom (i podukom).	Uviđanje, povećavanje, procjenjivanje, povećanje jedinstva i integrativnih proceta.	Čitanje sa razumijevanjem, otkrivanje veza i odnosa među sadržajima različitih predmeta; identifikovanje univerzalne poruke i pouke; pronalazjenje ključnih sadržajnih veza različitih sadržaja; razgovor o poštivaocu poruka i primocu – nastavnika i promatratelja univerzalne informacije.	Pokazivanje interesa za novo i drugačije, iskazivanje značenje mudrosti iskaza narodnih poslovice, izreka, običaja; izrada portfolija, plakata i drugih oblika izraza sa prikazom, jedinstvo čovjeka sa prirodom, posljedice nepoštovanja takve brige, ekološka svijest, značajnost i kvalitetom ponašanja učenika i sl.	Otvorenost prema novinama; mudrost; socijalna priroda; jednakost; jednakopravnost; želja za nurem u svijetu; jedinstvo sa prirodom; ekološka svijet.
4	*Hedonizam Zadovoljstvo, uživanje, udovoljavanja sebi, hedonizam kao potreba i svrha po sebi – razlike.	Odnos na to da vrijednost isprekavaju željene ciljeve: formiraju osjećanja, proizvode specifične akcije i aktivnosti, donošenje odluka i sl. posredstvom književnih tekstova. Pivota poznatih ličnosti, bez obzira na njihovu vrijednosnu značenja.	Kod učenika stvoriti potrebu općeg znanja o hedonizmu, kao izrazu vrijednosti življenja savremenog čovjeka – mjere i granice.	Razviti kod učenika sposobnost razlikovanja zadovoljstva uživanja kao norme i prirodne potrebe svakog čovjeka, od hedonizma kao vrijednosne orijentacije potrošačkog društva izražati potrebu čovjeka za uživanjem. Usmjeriti se na ljudska otkrića koja su doprinijela povećanju uživanja kao potrebe čovjeka. Na odgovarajućim sadržajima napraviti jednu razliku između uživanja kao prirodne potrebe čovjeka i hedonizma kao cilja po sebi.	U zadatom vremenskom okviru, učenici mogu da istraže ovu vrijednost kroz različite sadržaje u redovnim nastavnim predmetima, ili analizom slike, emisija i sl.	Samoprocjenom vlastitog ponašanja i grupnom, kolektivnom procjenom učenika u odjeljenju izvršiti kvalitet ponašanja učenika sa aspekta uživanja, udovoljavanja sebi, definisanja oblika ponašanja koji odražavaju zadovoljstvo. Uložiti generacijska, grupa i pojedinačna, ponašna zadovoljstva.	Pozitivan odnos hedonističkog ponašanja kao potrebe čovjeka i hedonizma kao svrhe življenja.
5	*Tradicija Poštovanje i prihvaćanje običaja i običaj uloga kulturne i religije u mas procesu.	Ova dimenzija može biti najsloženiji dio nastave jer se radi o prošlosti, o tradiciji, o onom što je bilo, o onom što je sada, o onom što će biti. Odnos prema tradiciji i tradicijskim činstvima često je odnos o potčinjenosti i pokorivosti. Odnos prema tradiciji je odnos prema budućnosti.	Uvidjeti da li su učenicima dostupni da povežu stari i novi, tradicionalno i moderno, da budu odgovorni za učenje razvoja u tom smislu. Po mogućnosti odvesti učenike u etno selo (koje je sve više). Odatle potražiti da se tradicija komercijalizuje. Da li se to primjer hedonističkog pristupa i iskorišćavanja univerzalne vrijednosti. Ispitati znanja i stavove učenika.	Razviti deskriptivni sadržaj tradicije i njeno važnost; razviti sadržaj tradicije da se iskorišćavaju predmeti materijalni; posli i prizati običaji; naglašavanje paralelnih komplementarnih pristupa kao metodologije učenja tradicije različitih naroda; NPIP sa naklonom potpunosti ovim sadržajima, stoga je razvijanje pretpostavljana aktivnost učenika.	Pokrenuti učenike i nastavnike da svaka škola treba da može da bude svojevrsna etno škola tradicije. Izvanzadan je primjer iz osnovne škole u Brčkoj distriktu, koja je Dan škole organizovala opušteniji se opreći na vrijednosti tradicije. Kao multietnička škola bogatstvo izraza u ovim sadržajima još je više dobilo na funkcionalnosti; promatranje postavili materijala koji odgovaraju etno tradicije kao vrijednosti i procjenom oblika i sadržaja ljudskog življenja.	Odnos prema tradiciji je nešto što se tiče svih učenika. U tom aktivnostima tako ne može biti izost. Aktivnosti učenika koje će omogućiti prikazivanje i odnos prema tradiciji kao izvanzadan linu, literaturu, što od savremenih oblika, načinu življenja, ima nam da postane tradicija i univerzalna vrijednost za buduća vremena i sl.	Prihvatanje poezije u porodici i društvu, izvanzadan aktivnosti u društvenoj okoliš; poezije u aspektu njegovog aktivnosti, poštovanje i poštovanje oblika ponašanja, odnos sadržajima vlastitog identiteta i poštovanje drugih; izvanzadan, izvanzadan.
6	*Konformizam Udržavanje od aktivnosti, poklonosti i impulsa koji bi mogli uzemiriti ili povrijediti društveno (ili individualno) odnose i norme.	Konformizam je u novijim izrazima o vrijednostima mladih egzistencijalnih vrijednosti. Književni tekstovi narode smotvorine (priča, bajka, hume i sl.) običaju sadržajima koji ukazuju na konformistički vjd ponašanja čovjeka u zajednici. Konformizam kao izraženi oblik ponašanja savremenog čovjeka. Instrumentalizam kao moguća linija konformističkih vidova ponašanja. Nastava književnosti kao instrument demokratije i ljudskih prava, pa čak i vjeronauka radi sadržaja na kojima se može instrumentalizirati konformizam kao početni oblik ponašanja.	Znanje u potrebi samokontrola: Situacione i simulacione igre opredivanosti i odgovornosti konformističkog ponašanja i sl.	Na konkretnim primjerima uposlućiti učenike da se pravilno odnose prema prihvatanju konformističkih oblika ponašanja; znanje o tome je konformizam pozitivni, a tekad negativna vrijednost.	Aktivnosti učenika sa odgovarajućim analizom vlastitog ponašanja, situacije, frekvencije, etno linije, sposobnost vlastitog odražavanja i sl.	Analizirati situacije u učeničkom društvu i vanučeničkom društvu kada je konformizam poželjan i nepoželjan. Koje su alternativne konformizma?	Priznanje, poštovanje, samokontrola, poštovanje prema prirodnim, starijim civilizacijama i sl.

Prema prikazanoj metodologiji moguće je postojeći NPP u školskom sistemu Brčko distrikta BiH analizirati sa vrijednosnog aspekta i u odnosu prema preostalim vrijednostima Švarcove klasifikacije: postignuće, dobronamjernost, sigurnost i moć.

Pored navedenih deset osnovnih vrijednosti Švarc je definisao nekoliko vrijednosti višeg nivoa: otvorenost prema novinama, konzervatizam, vlastito odricanje i vlastiti razvoj. Navedene vrijednosti u odnosu na analizu NPP veoma se pogađaju, jer u simplifikiranom obliku omogućavaju analizu ostvarenosti definisanih ishoda. Preferirane vrijednosti su nužan i redovan proces u realizaciji NPP, mada svjesnost o preferenciji nije uvijek vidljiva, ukoliko je nastavnici ne uočavaju i na nju ne ukazuju.

U BiH, a u Brčko distriktu BiH, posebno je naglašena evropska dimenzija obrazovanja. Švarcova teorija vrijednosti ukazala je na to da su pojedine zemlje u Evropi sklone preferiranju iste skupine vrijednosti. Najraširenija vrijednost u Evropi je dobronamjernost. Naime, ova vrijednost je među četiri najvažnije vrijednosti u većini zemalja. Ova činjenica upućuje da i BiH, odnosno Brčko distrikt BiH posredstvom ovog školskog sistema, razvija sadržaje navedene vrijednosti. Zemlje u kojima su tradicija, konformizam i sigurnost redovno preferirane vrijednosti su Češka Republika, Poljska, Grčka, Španija, Portugal, Mađarska i Slovenija. Dakle, ove zemlje tendiraju tradicionalnim vrijednostima uz otpor promjenama. Razlog ovakvom vrijednosnom sistemu treba tražiti u položaju i zavisnosti ovih zemalja u odnosu na razvijene evropske zemlje.

Vrijednostima postignuća naglašen i vrlo vidljiv značaj pridaje Izrael. U tom smislu ova zemlja je istinski pedagoški izazov.

Švarcova teorija ima pored teorijskog i veoma praktično pedagoško značenje. Naime, na prethodno usputnu analizu vrijednosnih sistema pojedinih evropskih zemalja treba ukazivati i stvaralački i kritički ako se želi inkorporirati evropska dimenzija obrazovanja. Višeslojnost evropskog obrazovanja ne može se apriori prihvatiti. Za takvu vrstu uticaja nije potreban novi nastavni predmet, jer su ciljevi obrazovanja za Evropu integrativni dio nastavnih predmeta koji već postoje. Evropska dimenzija obrazovanja u BiH ne može predstavljati konfuziju u pogledu vlastite identifikacije. Stoga, vrijednosti koje su tradicionalno prihvatljive na našem prostornom miljeu su npr. solidarnost treba biti „izvozna roba“ za Evropu. Evropski vrijednosni identitet nije prošli zbir vrijednosti, nego prije svega potreba i svjesnost da ono što je univerzalno vrijedno bude vrijedno i za naše školske sisteme.

Obzirom na to da su NPP kao osnovni školski dokumenti najpodložniji promjenama za koje se smatra da treba da budu usvojene, analiza prikazanog modela ima svoje funkcionalno značenje i aplikativnu vrijednost. Obrazovanje kao društvena oblast koja ima važnu ulogu u izgradnji sistema vrijednosti mora biti analizirana i preispitivana, u kontekstu tog aspekta. Možda je odgoj (kao sistem izgrađuje poželjnih vrijednosti) u BiH potrebniji danas nego ikada. Zato treba po svim osnovama stvarati uslove da se omogući svakom učeniku da od samog početka sam istražuje i otkriva vrijednosti, preispituje ih, usvaja i infoprojektuje u svoju ličnost.

Školski sistem Brčko distrikta BiH jeste po svojoj prirodi, strukturi i načinu upravljanja promjenama najizloženiji školski sistem u BiH, te ovakve analize NPP, pored razvojne, imaju i funkciju zaštite vlastitih vrijednosti, kulture i svake druge vrste autentičnosti i posebnosti.

LITERATURA

- Čokorilo, R. (2003). *Vrijednosne orijentacije omladine u vrijeme društvene krize*. Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Evropska dimenzija u nastavnim planovima i programima: Švajcarski primjer* (2007). Bihać: Pedagoški zavod.
- Nestorović, R. (2001). *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije srednjoškolske omladine u Brčko distriktu BiH*, neobjavljeni rad.
- Schwartz, S. II. (2003). *A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. Retrieved april 18, 2012 from: <http://www.Europeansocialsurvey.org>

Derva Bajrić, M. Sc.

VALUABLE BASIS OF CURRICULA AND PROGRAMS IN THE SCHOOL SYSTEM OF BRČKO DISTRICT OF BIH

Summary

The school system in Brčko District is one of the school systems in BiH, which is in its profile, structure, methods of change management (international supervision) and the originality of the most open and most exposed to the changes that we call the European dimension of education.

In such circumstances there is a need for multi-value analysis of the curriculum as well as changes in general, in order to meet the changes, but also preserve its authenticity and uniqueness.

Presented a possible model of such an analysis in this paper refers to the value base of the curriculum in the school system of the Brčko District.

Key words: curriculum, values, value orientations, program content, outcomes, knowledge, abilities, student activities, the European dimension in schools.